

PROLÓGUS

Mechelen, 1727. március 29., szombat. Michiel van Beethoven az életen töpreng. Az elmúlt hónapban töltötte be negyvenharmadik életévét, érzi, hogy öregszik és új kihívásokra vágyik. Húsz éven át minden áldott nap hajnalok hajnalán kelt, mert a pékségnek, melyet az apósától örökölt, működnie kell. De lassan elfárad. Az elmúlt években egyre több örömét lelte abban, hogy házakat vásárolt Mechelenben, abban a városban, ahol apja ötven évvel azelőtt telepedett le. A Zsidó utcában álló háza mellé ugyanabban az utcában további kettőt is megvásárolt, amihez kénytelen volt szigorú feltételekhez kötött jelzáloghitelt felvenni. Apai ágon is örökölt két házat: a Steenstraaton lévő Molekent és a Bőrpiacon álló, Tarka Ökörnek nevezett épületet. Ezekhez az apósáék révén további kettő társult, a Sellőfiú néven ismert ház és az Appolónia Céh épülete. Egy harmadik, melyet mindenki csak Szekér néven emleget, egyszer majd szintén az övé lesz. Amikor ingatlankereskedésre adta a fejét, dédnagyapja, Hendrik nyomdokaiba lépett, aki száz évvel azelőtt – bár kisebb léptékekben – ugyanezt a tevékenységet folytatta. A dédnagypapa végül a Mechelen és Leuven között fekvő Boortmeerbeekben egy nagybirtok büszke tulajdonosa lett.

De Michiel van Beethoven leginkább antik bútorok és régi festmények többé-kevésbé legális adásvételével foglalkozik, és erre szeretne a továbbiakban jóval több időt szánni. Sőt azt tervezi, hogy a mecheleni csipke szeszélyes piacára is kimerészkedik, noha tisztában van az ezzel járó, nem csekély kockázatokkal. Itt akkor kereshet sokat, ha Brüsszelből és Kortrijkából olcsóbb csipkét importál, ez viszont komoly befektetésekkel és bizonytalan váltók kiállításával jár. Mégis bele szeretne vágni, mert magasabbra tör: szeretne a város tehetősebb polgárai közé tartozni.

Michiel van Beethoven mindemellett szeretné kiegyenlíteni egy régi számláját a történelemmel. Több mint száz évvel ezelőtt dédükanyját, Josyne

van Beethovent megégették a brüsszeli piactéren emelt máglyán, miután a szomszédai boszorkánysággal vádolták. Különleges asszony volt: emancipált, öntudatos, idealista. Friss és független szellem, és ezzel abban a korban, amikor a hit, a hiszékenységek és a babona még kéz a kézben járt, barátok helyett csak ellenségeket szerzett magának. Éppen a fenti tulajdonságai miatt vádolták meg, hogy az ördöggel cimborál, és a vádemeléshez elég volt néhány féltékeny falusi szomszéd kicsinyes koholmánya. Az intrika, a vádaskodás és a pletyka gyilkos vegyülete nem maradt hatástalan. Josyne van Beethovent lefogták, és bár kezdetben tagadta az ellene felhozott vádak – amiben vádlói az ördöggel való cimborálás újabb bizonyítékát látták –, a kemény kínzások hatására végül megtört, mire büntetésül nyilvánosan kivégezték. Egy darabig úgy tűnt, elkeseredett és porig sújtott férjét teljes vagyoneklobzással sújtják, de ügyes diplomáciával és a Beethovenekre jellemző makacssággal ezt sikerült elkerülnie.

E traumatikus élmény mélyen beleivódott a van Beethovenek emlékezetébe, akikben az egykori események hatására erős kétségek fogalmazódtak meg embertársaik jóindulatát illetően. De az egykori történelemszövegekből erőt is merítettek. Egy Beethoven szentül hisz saját meggyőződésében és eszményeiben. Ennyivel tartozik mártírrá lett elődjének.

Michiel van Beethoven ezt a szellemi örökséget két gyermekének is továbbadta. Idősebb fiával, Corneliusszal szemben nagyok az elvárások. Értelmes és kötelességtudó, megvan benne az üzleti életben nélkülözhetetlen tehetség, és szinte biztos, hogy sikerrel veszi majd az élet által elé állított akadályokat. A fiatalabbik fiú, Louis kilóg a sorból. Hatéves korában szép hangjának köszönhetően felvételt nyert a mecheleni Szent Rombout-főszékesegyház Korálháznak nevezett énekiskolájába. A fiú mutálása után Michiel van Beethoven felfogadta a székesegyház orgonistáját, Antoine Colfsot magánoktatónak, mert azt szerette volna, ha fia elsajátítja az orgonajáték és a basso continuo fortélyait. Mert egy valami bizonyos: az apa nem bánja, ha a fiából zenész lesz, ahhoz viszont ragaszkodik, hogy mindig a legmagasabb csúcsokra törjön. Ne érje be annyival, hogy valamelyik plébánián állást kap orgonistaként.

*

Bécs, 1827. március 29., csütörtök. Ludwig van Beethoven három napja hunyt el, és ma lesz a temetés. Mivel attól lehetett tartani, hogy (még a városon kívülről is) nagyon sokan jönnek, délutánra tették a szertartást. A valóság minden várakozást felülmúl. A hideg idő ellenére – itt-ott még hófoltok virí-

tanak – a becslések szerint húszezer, mindenféle rendű és rangú ember jött el a Schottentor melletti sánc közelében álló, alservorstadi Schwarzspanier házhoz, amelynek kertjében felravatalozták az elhunytat. Még a rendőrséget is be kell vetni, hogy fenn lehessen tartani a rendet a bejáratnál kialakult tumultusban. Négy trombonjátékos és tizenhat énekes az alkalomhoz illő változatban előadják az *Equale a quattro Tromboni* (WoO 30) című művet, melyet Beethoven 1812-ben Linzben mindenszentek ünnepére komponált. Ezt az op. 26-os, Asz-dúr zongoraszonátából a Marcia funebre fúvósokra átírt változata követi. A beethovenesen süket, sötét és félelmetes tónusban megszólaló zene a megrendült hallgatóság csontjáig hatol.

Az ünnepélyes menet délután fél négykor indul el a tavasziasan kék ég alatt. Papok hada halad a díszes koporsó előtt, melyet az opera nyolc énekes visz. Nyolc karnagy fehér atlaszszalagokat tart, melyeket a koporsóra fektettek. Körülöttük mintegy negyven barát és művésztárs halad – olyan költők, drámaírók, zeneszerzők és zenészek, mint Schubert, Czerny, Schuppanzigh és Grillparzer. Gyönyörű fekete ruhákat és fekete kesztyűt viselnek, a bal kezükben fehér liliumot, a jobban pedig virágokkal feldíszített fáklyát tartanak. Őket a konzervatórium tanulóinak küldöttsége követi – a mai napon a gyász jeléül zárva vannak az iskolák. A menetet ünnepélyes tempóban az előkelőségek tekintélyt parancsoló csoportja zárja.

A karavánnak nem kis erőfeszítésébe kerül, hogy utat tudjon törni a kíváncsian tolongó emberrengetegen át, és mintegy másfél órába telik, mire a koporsó megteszi az Alsergassén álló, minorita Szentháromság-templomig vezető ötszáz méteres utat. A szertartást követően Beethoven földi maradványait négylovas, pompásan feldíszített halottas kocsi viszi a währingi temetőbe. A kocsit mintegy kétszáz hintó alkotta látványos menet követi. A temető bejáratánál Anschütz, a színész ünnepélyes és megrendült hangon felolvassa Grillparzer búcsúztatóját. Grillparzer szárnyalóan ékes nyelven, alkalomhoz illő emelkedettséggel és pátosszal szól a nemzet és a német nyelvű népek nevében. „Minden idők egyik legnagyobbikának” nevezi Beethovent, olyan férfiúnak, aki megörökölte és túl is szárnyalta Händel és Bach, Haydn és Mozart múlhatatlan hírnevét. Megjövendöli, hogy azok, akik majd Beethoven után jönnek, nem lesznek könnyű helyzetben, ha tovább akarnak lépni, mert az előd ott állt meg, ahol a művészet véget ér, majd vigasztalásul a következő szavakat intézi az egybegyűltekhöz: „Ne feledjétek ezt a pillanatot, és majd jusson eszetekbe: mi ott voltunk, amikor eltemették, és zokogtunk, amikor eltávozott!”¹

A jelenlévők visszafojtott lélegzettel hallgatják, sokan könnyeznek. Amikor a koporsót három babérkoszorú kíséretében leengedik a sírba,

néhány száz példányban szétosztják Castelli és Schlechta külön erre az alkalomra írott költeményeit. Mire az utolsók elhagyják a temetőt, a nap is lebukik a láthatáron.

*

Leuven, 2007. március 29., csütörtök. Meg vagyok döbbenve, amikor magam elé képzelem azt a színjátékot, amely pontosan száznyolcvan évvel ezelőtt a bécsi Schottentor környékén zajlott. Bár tudom, hogy a húszezer jelenlévőre vonatkozó becslés korántsem megbízható, a tömeg és a pompás szcenika különlegesjellegű kölcsönzött eseménynek. Az ilyen temetésre szokták azt mondani Bécsben: „Milyen szép halott!” („A scheene Leich’!”) Napjainkban a televízió élőben közvetítene egy ilyen temetést. A bécsiek nagy öröme, hisz annyira vonzódnak a halálhoz és a színházhoz.

Még a temetésre jellemző képmutatás is Beethoven jelentőségét bizonyítja. Amúgy ez is egy bécsi jellegzetesség. A búcsúztatón megjelent embertömeg és az ott megnyilvánuló érzelmek éles ellentétben álltak a Beethoven pályafutásának végére jellemző marginalizálódással. Bécs kulturális életét már jó tizenöt éve az átlagpolgárok, a „biedermeieriek” ízlése uralta, akik lubickoltak a habkönnyű, sematikus és minden élettől megfosztott művészet kellemesen langyos állóvizében. Már alig várták a holnap hőseinek, Joseph Lannernek és mindenekelőtt az idősebb Johann Straussnak elbűvölő és elkápráztató zenéjét. Az érzékszerveket simogató zenét, amely a szellem számára semmilyen kihívást sem jelent.

Beethoven maga volt a biedermeier ellentéte, és már réges-rég nem volt korának embere. Kései zenéjében nem volt semmi kellemes vagy elegáns. Nem igazodott a hallgatók kívánságaihoz, öntörvényű volt, és nemcsak a zeneszerzőtől, hanem az előadóktól és a hallgatóktól is komoly erőfeszítéseket követelt. Más volt, mint az a fülbemászó zene, amelyet tíz évvel azelőtt a bécsi kongresszus résztvevőinek szórakoztatására komponált, és amely tekintélyes gazdagságot és hírnevet szerzett neki.

Megkérdőjelezhető azoknak az itáliai operaénekeseknek az őszintesége is, akik a temetésen Beethovent szó szerint a tenyerükön hordozták, miközben az előző tizenöt évben a megsiratott mester által komponált egyetlen hang sem hagyta el a torkukat. Bécs ugyanis Rossiniért rajongott, és annak légbuborékokkal dúszított „pezsgőzenéjén” andalgott. Egyértelmű volt, hogy Beethoven és Rossini egymás zenei ellenpólusai, akik más korban élnek, és más közönségnek alkotnak. Egyetlen személyes találkozásuk 1822 áprilisában mind konkrét, mind átvitt értelemben a süketek párbeszéde volt.

És mit gondoljunk a nyolc karnagyról – a nevüket nem sorolom fel –, akik az alkalomhoz illő megrendüléssel és legalább annyi, vagy még nagyobb megkönnyebbüléssel kísérték utolsó útjára Beethovent a városfalakon kívül elterülő temetőbe. Tehetsége, kisugárzása és pályafutása alapján csak a cseh zeneszerzőről, Johann Nepomuk Hummelről tételezhető fel, hogy valóban tisztelettel gondolkodott és beszélt Beethovenről.

De valami oka mégis van annak, hogy annyi bécsi akart látványos módon búcsút venni valakitől, akihez nem különösebben vonzódott, és akit életének utolsó időszakában leginkább a város egyik különcének tartott. Ezek az emberek bizonyára tudták, hogy Beethoven legfontosabb műveit a legnagyobb európai városokban mindenütt játsszák. A *Missa solemnis* premierjére Szentpéterváron került sor, a kilencedik szimfóniát pedig már 1827-ben bemutatták Londonban, Frankfurtban, Aachenben, Lipcsében és Berlinben. És tán még az a pletyka is eljutott a fülükbe, hogy néhány évvel azelőtt Beethoven visszautasított egy érdekes ajánlatot, amelyben a távoli Amerikában levő Bostonból kérték fel, hogy komponáljon zenét. Mint ahogy bizonyára az sem kerülte el a figyelmüket, hogy egy olyan korban, amely igen érzékenyen reagált a társadalmi hierarchiában történő legkisebb elmozdulásokra, Beethoven egyszerű polgárként a legmagasabb körökbe is bejutott. Hosszú azoknak a császároknak és királyoknak a listája, akik ismerték és becsülték a zenéjét, akik darabokat rendeltek tőle, vagy akár játszották is a zenéjét. A listán éppúgy szerepelt I. Sándor orosz cár, mint II. és III. Frigyes Vilmos porosz királyok, I. Frigyes Ágost szász király, Jérôme Bonaparte vesztfáliai király, XIV. Károly svéd király, a Habsburgokról nem is beszélve. Közülük külön is ki kell emelni a kiválóan zongorázó Rudolf főherceget, aki ismert volt különlegesen kiemelkedő minőségű Beethoven-interpretációiról. És bár az arisztokrácia már évtizedekkel azelőtt visszahúzódott a maga önelégült világába, és ezzel a fajta elkülönülésével mintegy le is mondott arról, hogy hasson a környezetére, bizonyára az egyszerű polgárokat is lenyűgözte, amikor a nemesség Beethovent elitista kulturális identitásának ikonjává emelte.

Engem is meghökkent, hogy néhány évtized alatt milyen magasságokba szárnyalt Beethoven hírneve. Napjainkban megszokott, hogy valaki villámkarriert fut be, és rikkancsból médiamágnás, vagy szegénységben élő gyermektől államelnök lesz. De a 18. században az ilyesmi elképzelhetetlennek számított, ha más nem, azért, mert a kommunikáció összehasonlíthatatlanul lassúbb, a társadalom pedig statikusabb volt. Ezzel a háttérrel még lenyűgözőbb a történet, amelyben Mechelen – egy flamand, vidéki város – pékmesterének ükunokája Bécs, a zene fővárosának egyik leghíresebb művésze és az európai kultúrtörténet egyik legjelentősebb személyisége lesz.

Eme valószerűtlen történet elmesélésére vállalkozom. Szeretném bemutatni azt az utat, amelyet egy bonni kisfiú tett meg; szeretném bemutatni azt, hogy ő és környezete miképpen ismerte fel szinte pillanatok alatt, hogy rögtönzése során zenei ötletek micsoda gazdagságát csalja ki a zongorából; szeretném bemutatni azokat az erőfeszítéseket, amelyekkel Bécsben fiatal zongoravirtuózként ráncba szedte szertelen zenei képzeletét; szeretném bemutatni azt a drámai halláskárosodást, amely virtuóz előadói pályafutásának feladására kényszerítette, hogy onnantól fogva egy új és mélyebb művészi pályán csak és kizárólag a zeneszerzésre összpontosítsa figyelmét; szeretném bemutatni, hogyan tudta végül a „hangművész Beethoven” – élete vége felé így szerette volna láttatni magát – oly mértékben uralni a hangok teremtette anyagot, hogy ismét kötöttségek nélkül, felszabadultan bízhatta magát a fantáziájára, noha – vagy talán épp azért, mert – már semmit sem hallott.

De szeretném azt is leírni, milyen szeszélyes volt az életútja, szeretnék beszélni azokról az akadályokról és akadékoskodásról is, amelyeket le kellett győznie, és bemutatni az őt fojtogató bizonytalanság, reménytelenség és kétségbeesés pillanatait is. Néhányszor felvetem, hogy a dolgok akár egészen másképpen is alakulhattak volna, mert saját sorsát nem mindig Beethoven tartotta a kezében. Nyilvánvalóan igaza volt Georg August von Griesingernek – Bécsben élő szász diplomata, Beethoven barátja, aki megírta Haydn életrajzát –, amikor néhány héttel Beethoven halála után azt bizonygatta, hogy Beethovent a benne lakozó géniusz üzte és hajtotta.² De vajon legendó-e a lángelme ahhoz, hogy valaki világhírré tegyen szert? A zsenik pontosan olyanok, mint a csodagyerekek: egyetlen különleges tehetséggel megáldott gyermek sem maga határozza el, hogy csodagyerek lesz. A környezet, a nevelés, a törődés, a körülmények és persze a marketing emelhetnek egy kivételes tehetséget különleges társadalmi magasságokba. Ezért ki szeretném bogozni azokat a hálózatokat, amelyek befolyásolták Beethoven pályafutását, be szeretném mutatni azokat az embereket, akik támogatták, illetve azokat a közvetlen és közvetett érdekeket, amelyek sorának alakulásában ugyancsak közrejátszottak.

Végül szólnom kell majd arról is, milyen meghatározó hatással volt Beethoven a 19. század zenéjére, illetve zenei életére. Halála után semmi sem volt olyan, mint azelőtt. Már nem volt magától értetődő, hogy a zeneszerző egyúttal saját zenéjének előadója is. A partitúra viszonylag kevés teret engedett az előadónak, aki képzelőerejét improvizáció helyett az interpretáció szolgálatába állította. A zeneszerzés komoly erkölcsi és esztétikai célok megvalósítására törekvő, önálló diszciplínává nőtte ki magát.

A zene összetettebb lett, és tartalmilag súlyosabb üzeneteket hordozott – mindez a közönségtől is másfajta hallgatói magatartást követelt. Mélyebb lett a szakértők és a laikusok közötti szakadék. Lényegesen megváltozott a zeneszerző társadalmi státusza, és – ettől korántsem függetlenül – gazdasági szempontból egyrészt új lehetőségekhez jutott, másrészt új nehézségekkel találta szembe magát. Elég, ha arra gondolunk, mennyire megváltozott Beethoven viszonya az egyre fontosabbá váló zenemű-kiadói világhoz. Egyszóval a zeneszerző mesteremberből művész lett, és Beethoven ennek tudatában volt. (Ezt bizonyítja az is, hogy ritkán dobott a szemébe partitúrát, tervezetet vagy vázlatot, mert nagyon hamar tudatosult benne, hogy „életművet” alkot.) Mélyen elgondolkodtató, hogy ez az átváltozás egyetlen ember pályafutása alatt zajlott le, aki újra és újra korának falaiba ütközött. Mindezek a változások természetesen már benne voltak a levegőben. De a zseni arról ismerszik meg, hogy a rejtett és még körvonalazatlan tendenciákat kristálytisztán és lényegre törően tudja megfogalmazni. Egy Beethoven-életrajz sem tehet mást, mint megpróbálja elemezni azt, amit Egon Friedell „a zseni és a kora közötti bonyolult és nehezen kibogozható végelszámolásnak” nevezett.³

De egy Beethoven-életrajz kénytelen az élettörténetet az e történetről szóló történetekkel átszőni. Magától értetődő, hogy amikor valaki életrajzot ír, ki van szolgáltatva a történelem önkényének, amellyel eltüntetni önmaga nyomait. Az életrajzíró által felvázolt portrét nagy mértékben befolyásolja a véletlen – hogy egy adott információ a tudomására jut-e vagy sem. (Például mennyire másképp nézne ki ez a történet, ha rendelkezésünkre állna az a tízezer levél, amelyeket a szakértők szerint Beethoven írt, de amelyek közül csak valamivel több mint kétezret ismerünk.) Beethoven esetében még az a tudatos hanyagság is bonyolítja a helyzetet, amellyel – állítólag emlékezete védelmében – közvetlenül a halála után a forrásokkal bántak.

A legtöbb bajt Anton Felix Schindler okozta. Ez az ember a képmutatók mintapéldánya, a hízelgő és az élősködő keveréke volt, aki bármit megtett, hogy bekerüljön az időközben komoly hírnévre szert tevő zeneszerző szűkebb baráti körébe. Ettől remélte, hogy ha nem is annak életében, de legalább a halála után „Beethoven-szakértőként” tud majd kitörni a jelentéktelenségből. (Az, hogy a neve itt most említésre kerül, bizonyítja, hogy végül valóra vált Schindler kívánsága.) Schindler azt állította, hogy 1816-tól Beethoven haláláig a nagy mester magántitkáráként tevékenykedett. Mindezt bármiféle anyagi ellenszolgáltatás nélkül tette, és így érdemelte ki azt az előjogot – mely amúgy keveseknek adatott meg –,

hogy „Ami de Beethovennek”, Beethoven barátjának nevezhesse magát.⁴ Tagadhatatlan, hogy dolgozott Beethovennek, de a fontosabb ügyeket mások intézték. Beethoven viszont soha sem tekintette igaz barátjának. A valóságban Schindler szerepe mindenekelőtt az volt, hogy Beethoven idegeire menjen – utóbbi többnyire hűvösen és nyersen bánt vele. Leveleiben sohasem érdemesítette arra, hogy a megszólítást valamilyen címmel is megtoldja, vagy udvariasan üdvözlje, pedig ez egyébként nem volt rá jellemző. Beethoven hangneme a Schindlerhez írt levelekben goromba, sértő. És az asztalánál is ritkán tűrte meg. Mindez azonban az ellenkező hatást váltotta ki, mert mennél elutasítóbb volt Beethoven Schindlerrel, az annál inkább sóvárogta, hogy szerephez jusson a zeneszerző életében.

Végül Schindler elérte, hogy Beethoven hűséges bonni barátja, Stephan von Breuning társaságában az utolsó heteket a halálos beteg mester ágyánál tölthesse. Így abban a – számára valószínűleg örvendetes – kiváltságban részesült, hogy szemtanúként végigkövethette kora egyik legjelentősebb emberének nyomorúságos haláltusáját. Sőt mi több – állította Schindler –, néhány nappal Beethoven halála előtt Breuninggal együtt azt a szent megbízatást kapta, hogy őrködjön a zeneszerző szellemi öröksége és hírneve felett. Beethoven állítólag arra kérte őket, hogy keressenek megfelelő embereket életrajza megírására, hadd legyen biztos benne, hogy nevét és gondolatait nem sározzák be az ellenségei. E célból Breuninggal együtt arra is engedélyt kaptak, hogy magukkal vihessék a legfontosabb dokumentumokat: Breuning az inkább hivatalosnak tekinthető iratokat, Schindler pedig a maradékot. Néhány héttel később azonban Breuning is meghalt, így nem maradt tanú, aki legitimálhatta volna a Schindlerre nézve kiváltképp előnyös végakaratot. Schindler soha nem tudta lemosni magáról azt a vádat, hogy a szent megbízatást és az azzal járó dokumentumokat nem kapta, hanem lopta.

1827 szeptemberében Schindler felvette a kapcsolatot Friedrich Rochlitz zenekritikussal, és megkérte, kiadóként segítse az első Beethoven-életrajz megjelentetését. Schindler szerint ez a mester nyomatékos kívánsága volt, de nagy valószínűséggel nem mondott igazat. Rochlitz vonakodott, és hivatalosan rossz egészségi állapotára hivatkozott. Franz Wegeler, koblenzi orvos és Beethoven fiataalkori barátja, aki az első rész anyagát írta volna, egy idő után szintén megszakította vele az együttműködést. Amikor Wegeler észrevette, hogy Schindler nem siet a közléssel, feltámadt benne a gyanú, hogy Schindlernek titkolt céljai vannak, és 1834-ben úgy döntött, maga írja meg az életrajzot. Ferdinand Ries szinte az első pillanattól fogva együtt dolgozott Wegelerrel. Beethoven egykori tanítványát nem sokkal azelőtt kérte meg Schindler arra, hogy – az elhunyt Breuning helyére lépve –

írja meg Beethoven korai bécsi éveinek történetét. Ries azonban fontosnak tartotta, hogy a közönség ismerje meg a nagy művész kevésbé vonzó oldalát is, ezért azt szerette volna, ha bekerül a könyvbe néhány pikáns anekdota. Ezzel kivívta Schindler ellenállását, aki hú akart maradni a Beethoven halálos ágyánál tett ígéretéhez, és az életrajzot hagiográfiává akarta átalakítani. Mindennek az lett a következménye, hogy az egész projekt Schindlerre maradt. Ő ezt nem bánta, mert így kizárólagos jogot szerzett arra, hogy megírja az egyetlen, a zeneszerző által hitelesített életrajzot – ami Beethoven akarata szerint valószínűleg soha nem történhetett volna meg.

Schindler eredendően alkalmatlan volt egy ilyenfajta vállalkozás sikeres megvalósítására. Beethovent csak rövid ideig ismerte, a legtöbb történetet csak másodkézből hallotta, és bár azt állította – ami egyébként nem felelt meg a valóságnak –, hogy Beethoven tanítványa volt, túl kevés tudással és ismerettel rendelkezett ahhoz, hogy bemutassa a zenéjét. Amikor 1840-ben a könyvesboltokba került *Biographie von Ludwig van Beethoven* című könyve, a kritikusok kemény kirohanásokat intéztek ellene. Mindannyian kétségbe vonták, hogy Schindlernek joga lett volna egy ilyen könyvet kiadni, és mivel Schindler leginkább önmagát szerette volna rivaldafénybe állítani, a bírálatok mélyen megsértették. Védekezésésképp azzal érvelt, hogy munkáját a birtokában lévő különleges forrásokra alapozta, amelyeket „varázskönyveknek” nevezett el. Ez az a majdnem kétszáz beszélgetőfüzet – „Konversationsheft” –, amelyeket annak idején Beethoven lakásában kaparintott meg.⁵ A szinte teljesen süket Beethoven 1818-tól kezdve arra kényszerült, hogy írásban kommunikáljon, különösen, amikor szabadtéren tartózkodott, és vagy szégyenérzete miatt, vagy diszkrécióból nem szerette volna, hogy egy harmadik fél is hallja, amit a fülébe kiabálnak. Erre a célra néha palatáblát használt, amelyet újra és újra letörölt, de többnyire inkább kis jegyzetfüzetekhez folyamadt, amelyekbe „beszélgetőtársai”, de néha ő maga is szavakat, mondatokat vagy mondatfoszlányokat írtak. Beethoven – ahogy partitúráit és vázlatfüzeteit is – ezeket egytől egyig mind megőrizte, mintha emberi kapcsolatok híján a tárgyakba kapaszkodott volna. Ezek a beszélgetőfüzetek felbecsülhetetlen értékű információt tartalmaznak, még akkor is, ha többnyire csak a „beszélgetés” felét adják vissza, és néha lehetetlen kitalálni, hogy Beethoven mit mondhatott. (Ezeket a füzeteket leginkább olyan hangszalagokhoz hasonlíthatjuk, amelyek a telefonbeszélgetések egyik felét rögzítik.) Schindler tehát erre a különleges forrásra hivatkozott, és a *Biographie* 1845-ös, második kiadását kibővítette egy függeléssel, amely e füzetekből vett idézeteket tartalmazott. Így kívánta bizonyítani, milyen bizalmas viszonyban

volt a mesterrel – „mint Oresztész Püladésszal”⁶ –, és milyen magaslatokban szárnyalt a kettejük közötti kommunikáció. A tudósok nagyon hamar megállapították, hogy Schindler, akit az a szándék vezérelt, hogy mennél érinthetlenebbnek láttassa Beethoven alakját, e füzetekből egész oldalakat megsemmisített, ha úgy ítélte meg, hogy az ott szereplő kijelentések kompromittálhatják a zeneszerzőt. De csak a 20. század hetvenes éveiben derült ki, hogy ennél vandálabb cselekedetekre is ragadtatta magát, ugyanis beszélgetéseket költött saját maga és Beethoven között. Ezzel a felfedezéssel a berlini Humboldt Egyetem kriminológiai tanszékének kutatói nagy szolgálatot tettek a Beethoven-kutatóknak. Azokkal a technikákkal, amelyek rendes körülmények között a terroristák közötti vagy a levélbom-bákhoz csatolt üzenetek megfejtésére szolgálnak, nemcsak azt mutatták ki, hogy a Schindler által publikált jegyzetek tekintélyes részét utólag gyártották, de – a hamisításhoz használt tinta gondos elemzése révén – még azt is sikerült megállapítaniuk, hogy 1840 és 1845 között követték el a hamisításokat. Szakmai tapasztalataikra támaszkodva azt is kiderítették, hogy az illető bűnöző jellemváltozáson ment keresztül. Míg Schindler eredetileg inkább félénk és alázatos beszélgetőtárs volt, 1840-től kezdődően a kézírás egy szorongó, magát üldözöttnek érző, sőt neurotikus emberről árulkodik, akit sarokba szorítanak, és ezért a képzeletéhez igazítja a valóságot. A leleplezésnek messzemenő következményei lettek, mert azoknak az információknak egy jelentős része, amelyek alapján több mint másfél évszázadon keresztül formálódott a zeneszerző portréja, hamisításon alapult, és a szemétkosárba került. Ráadásul tarthatatlanok lettek bizonyos zeneelméleti nézetek, amelyek addig megingathatatlanoknak tűntek, és amelyekre egész interpretációs hagyomány épült. Ilyen volt például a „kettős szervezőelv” (Beethoven saját szavaival: „zwei Prinzipe”) az op. 13-as, c-moll és az op. 14-es, E-dúr, illetve G-dúr zongoraszonátákban; néhány, a tempóval, ritmussal és ütemmel kapcsolatos alapelv; a kilencedik szimfónia recitativóinak értelmezése; valamint az a kérdés, hogy milyen hatással van Mälzel metronómja a nyolcadik szimfóniára. De még ennél is rosszabb, hogy immár a bizonytalanság léggöze övezi az olyan eseményeket is, amelyekről Schindler a *Biographie*-ban valóságként számol be. Mára ezek is a hívők és nem hívők között zajló kilátástalan viták tárgyai. A lelkiismeretes Beethoven-életrajzíró gyakran – többször is, mint jólesne – gyötrő választások elé kerül, és néha nem tud ellenállni a csábításnak, hogy elmeséljen egy-egy kitalált vagy felnagyított anekdotát, mert olyan szép, hogy kár lenne említés nélkül hagyni. Hisz a Beethovenról szóló történetek is Beethoven élettörténetének részét képezik.

ELSŐ RÉSZ

A művész mint fiatalember (1770–1792)

A NAGY PÉLDAKÉP: LOUIS VAN BEETHOVEN, A NAGYAPA

Louis van Beethoven 1727 tavaszán fejezte be az inaséveit Antoine Colfs-nál. Nem tudjuk, hogy közvetlen utána mihez kezdett, azt viszont igen, hogy 1731 novemberében főállású tenor lett a leuveni Szent Péter-temp-lomban. Egy nagyszabású razzia után ugyanis néhány hely megüresedett, mert akiről feltételezhető volt, hogy janzenista elveket vall, elbocsátották.¹ A tisztogatási hadműveletet a mecheleni Rombout van Kiel irányította, aki egyetemi rektori minőségében az utolsó betűig végrehajtotta az érsek utasításait – érdemei elismeréséül 1731 júniusában a Szent Péter-templom kanonokjává léptették elő. Van Kiel és Michiel van Beethoven osztálytársak voltak, valószínűleg előbbi keze is benne volt abban, hogy előléptetése után nem sokkal Michiel fia Leuvenbe költözött. Ráadásul a Szent Péter-temp-lom zenekarát egy mecheleni zenész, Louis Colfs vezette. Talán neki is volt szerepe abban, hogy unokaöccse, Antoine Colfs egykori tanulója hamar megtalálta a helyét új munkahelyén: néhány héttel Leuvenbe érkezése után Louis van Beethoven arra kérték, hogy helyettesítse a megbetegedett kórusvezetőt. Louis van Beethoven nem sokáig maradt Leuvenben. Miután 1732 augusztusában sikerrel teljesítette a próbaidőszakot, szeptember 2-án megkapta énekesi kinevezését a liège-i Szent Lambert-székesegyházba. A költözést a két város közötti, szoros és évszázadokra visszanyúló kapcsolatok tették lehetővé. Egyrészt nagyon sok liège-i professzor tanított Leuvenben, másrészt a leuveni egyetem tölthette be a liège-i hercegpüspökség egyházi hivatalait, aminek következtében igen sok liège-i állást Leuvenből töltöttek be. Az efféle tranzakciókban nagy hatalommal rendelkező kulcsfigura volt Jean-François Stoupy teológiaprofesszor, a Leuvenben működő liège-i kollégium igazgatója, Rombout van Kiel barátja és őskonzervatív szellemi harcostársa. Feltehetőleg ő tanácsolta Louis van Beethovennek, hogy fogadja el a liège-i állást.

Louis van Beethoven Liège-ben is csak néhány hónapig maradt, mert márciusban áthelyezték Bonnba, a kölni érsek és a kölni választófejedelem székhelyére. Valószínű, hogy a választófejedelmet a liège-i püspökségben

tett egyik látogatása során – a püspökség már évszázadok óta Köln fennhatósága alá tartozott – lenyűgözte Louis van Beethoven meleg, bársonyos hangja. Kelemen Ágost bajor herceg ismerte és szerette a zenét, illetve volt füle a zenei tehetségre. Az ősi arisztokrata hagyománynak megfelelően ő maga is részesült zenei képzésben, és szenvedélyes gambajátékos volt. Ráadásul számtalan utazása alatt alaposan megismerte mind az itáliai, mind a francia zenét. E tudás birtokában határozta el, hogy saját zenekarában egyesíti a két ország legjobb zenészeit, aminek néhány évtizeddel később meglelt a hatása a fiatal Ludwig van Beethoven zenei fejlődésére. Amikor összegyűjtötte és tehetségük kibontakoztatására ösztönözte a legjobb zenészeket, Kelemen Ágost egy ősi családi hagyományt folytatott. A 16. század második felében két őse, V. Albert és V. Vilmos bajor herceg Európa legtekintélyesebb zenei együttesét mondhatta magáénak, miután Németalföldről és Itáliából Münchenbe vitték a legjobb muzsikusokat. A 18. század második felében Károly Tivadar választófejedelem – ő is Wittelsbach, csak egy pfalzi mellékágról – pontosan ugyanezt tette Mannheimben. Zenekara, amelybe a legkülönbözőbb európai országokból toborozta a zenészeket, egyértelműen Európa legjobbjának számított, és új mintául szolgált a zenekari játékhöz szükséges fegyelmet illetően. Ennek jó hasznát vette a fiatal Mozart, aki 1780-ban – néhány évvel azután, hogy Károly Tivadar Bajorország választófejedelemé lett, a mannheimi zenekar pedig Münchenbe költözött – felkérést kapott, hogy a kiemelkedő zenekar számára írja meg az *Idomeneo* című operát. És ne feledkezzünk meg II. Lajos bajor királyról sem – pontosabban arról, hogy a király a 19. század második felében Wagner iránti rajongásától vezérelve Bayreuthban felépíttetett az öntörvényű zenei szeszélyeihez igazodó magán-koncertépületet! A Wittelsbachok híresek voltak arról, hogy zseniálisak, megalománok és kissé örültek. Tisztában voltak azzal, hogy a politikában nem vehetik fel a versenyt a többi uralkodóházzal, különösen nem a Habsburg-házból származó szomszédokkal. Így figyelemre méltó és gyümölcsöző hiúsággal mozogtak a reprezentatív művészet és a zene kevésbé kockázatos területén. Itt valóban termékenyek és ihletettek voltak.

Amikor 1733-ban Kelemen Ágostot megtették kölni érseknek és választófejedelemnek, a kinevezés nem tűnt irigylésre méltónak. A nehezen kormányozható kölni választófejedelemség ugyanis őt, egymással még csak nem is szomszédos miniállamból állt, ahol ráadásul a világi és az egyházi határok sem estek egybe. Mindezt tetézte, hogy Köln földrajzi elhelyezkedését tekintve Európa egyik érzékeny pontján feküdt. Nemcsak azért, mert részben a Rajna bal partján helyezkedett el, aminek következtében

a francia–német határkonfliktusok állandó tárgya volt, hanem azért is, mert ütközőzónának számított, és háború idején a támadó csapatok átvonulási területeként szolgált. Éppen ezért a kölni választófejedelem legfőbb politikai feladata abban állt, hogy a nagyhatalmak diplomáciai és stratégiai játékában mennél semlegesebb magatartást tanúsítson, ami a gyakorlatban úgy nyilvánult meg, hogy egyre feljebb srófolta semlegessége árát. Kelemen Ágost ebben nagymesternek bizonyult, és a választófejedelemség strukturális gyengeségét tökéletesen kiaknáta a saját anyagi hasznára. Nem véletlenül érdemelte ki a Wetterfahne (szélkakas) gúnynevet.

A diplomácia pókerjátszmán nyert tekintélyes haszon mellett Kelemen Ágost rendelkezett egy másik, ősrégi bevételi forrással is, ez pedig a Német Lovagrend volt. A századok folyamán a magasztos vallási eszméket hirdető rend a fennálló fejedelemségek, püspökségek és birodalmi területek mellett egy homályos metaállami szervezetté és a hatalmat birtoklók, illetve a nagybirtokosok érdekcsoportjává degradálódott. Bár valós politikai és ideológiai jelentőségét régen elvesztette, a Német Lovagrend még mindig olyan ingatlanbirodalmat mondhatott a magáénak, amely tekintélyes bérleti jövedelmet biztosított. Ez a bevételi forma, mellyel az adóemelés ki lehetett váltani, mágnesként vonzotta a német nemességet, és rangjuknak megfelelő életstílust biztosított a nemesi családok oldalági leszármazottainak. A hadsereghez és az egyházhoz hasonlóan a Német Lovagrendre is érvényes volt az az arisztokrata logika, amely szerint a szigorú kinevezési és előléptetési feltételek annál megengedőbbek, mennél magasabban áll valaki a ranglétrán. Így lett Kelemen Ágost 1732-ben a Német Lovagrend nagymestere. Körülbelül tíz évvel kölni választófejedelemmé történt kinevezése után Közép-Európa egyik legfontosabb hálózatának élére állították, ami újabb hatalmas pénzbevételeket jelentett számára. Ezekkel tudta finanszírozni Rajna-menti miniatűr Versailles-át. Kelemen Ágost soha nem hagyott kétséget a felől, hogy funkcióinak csak reprezentatív oldalai érdeklők. Állítólag római tanulmányútja során papi hivatását illetően kétségek merültek fel benne, és csak azután fogadta el az érseki kinevezést, hogy a pápa személyesen biztosította, neki csak a feladata világi aspektusaival kell foglalkoznia, és a fogadalomban szereplő szegénységet és szüzességet nem kell szó szerint vennie.² Más szóval: menlevelet kapott, hogy életét egyfajta francia színdarabként rendezhesse be. Az újonnan épített és fényűzően berendezett kastélyok, templomok, színházak és parkok alkotta pompás díszletek között Kelemen Ágost olyan udvari életet teremtett, amely folyamatosan elmosta a valódi színház és a reprezentálás, a fikció és a megrendezett valóság közötti határokat. A nap ünnepi misével

kezdődött – a főszerepet az érsek alakította; ezután felszerszámozták a lovakat, hogy elkezdődhessen a solymászat – ez az érsek specialitása volt; ezt követően került sor az ebédre a kifejezetten e célra berendezett kastély-étteremben – ennek különlegességét az a színházi gépezet adta, amelynek segítségével a gazdagon terített asztal a föld alól bújt elő; a napot színházi és táncelőadások zárták, amelyben olykor maguk az arisztokraták is szerepeltek. Gyakoriak voltak az úgynevezett parasztlakodalmak, az álarcos bálók bukolikus változatai, amikor a szereposztást – ki lesz a menyasszony, a vőlegény, a pap, a falusi jegyző, a paraszt és a parasztsasszony – az arisztokraták sorshúzással döntötték el. Az egyetlen kikötés az volt, hogy a kocsmárost – az egyik főszereplőt – mindig a választófejedelem játssza.

Ebbe a csodálatos világba lépett be Louis van Beethoven, a mecheloni pékmester fia, 1733-ban. Ekkortól kezdve egészen más társadalmi környezetben élt. Nem keresett rosszul, különösen azután, hogy 1746-ban előléptették, és ezután valóban kényelmes, némi tekintélyt is biztosító életet engedhetett meg magának. De nagyratörő volt, és azt remélte, hogy egyszer az udvari zenekar vezetője lehet. Nagyot kellett csalódnia, amikor 1760-ban nem őt, hanem a francia Joseph Touchemoulint nevezték ki az együttes élére. Bár Louis van Beethoven hosszabb szolgálati időt tudott felmutatni, magától értetődőnek számított Touchemoulin kinevezése. A briliáns hegedűs évek óta a választófejedelem szemefénye volt; Itáliában Tartininél tanult, Párizsban zeneszerzőként szerzett hírnevet magának. Ehhez képest halványak voltak Louis van Beethoven érdemei. Ráadásul kettős hátrányban volt: „csupán” énekes volt, és soha egyetlen kottafejet sem vetett papírra. Természetesen a 18. századi Európa zenei életében találni példát arra, hogy nem hangszeres zenészt neveztek ki egy zenei együttes élére (Hasse Drezdában és Graun Berlinben), de azokban az esetekben mindig nemzetközi hírnévnek örvendő zeneszerző volt az illető. Louis van Beethoven azonban sehogy sem tudott belenyugodni a dolgok illetén alakulásába. Hosszú levélben fellebbezett, de szívélyes hangú válaszában maga a választófejedelem utasította rendre.

Úgy tűnt, Louis van Beethovennek be kell érnie egy nem túl meredeken emelkedő pályafutással, de 1761. február 6-án Kelemen Ágost váratlanul elhunyt, és van Beethoven élete új fordulatot vett. A kölni választófejedelem és érsek úgy halt meg, ahogyan élt: a Koblenz mellett fekvő ehrenbreitsteini kastélyban rendezett bálon összeesett, majd számtalan szeretőinek egyike, von Waldendorf bárónő karjaiban kilehelte lelkét. Az utód, a Közigység-Rothenfels fejedelemségből érkező Miksa Frigyes kinevezése a múlttal való szakítást jelentette Bonnban. Az új választófejedelem,

akárcsak elődje, nem volt aszkéta, és ő sem igyekezett elfojtani a női nem iránti odaadó érdeklődését. Azt viszont belátta, hogy ha folytatja Kelemen Ágost nagyzólo életstílusát, a választófejedelemséget semmi sem mentheti meg az összeomlástól. Annál inkább, mivel a megváltozott politikai viszonyok következtében – tombolt a hétéves (1756–1763) háború – kiapadtak a külföldi pénzforrások.

Miksa Frigyes mindenben takarékoskodott, és az első áldozatok egyike a zenei együttes vezetője, Touchemoulin volt, akinek horribilis javadalma-zását harmadára csökkentette. A francia ezt nem fogadta el, már csak azért sem, mert tudta, hogy szinte bárhol és bármikor tárt karokkal várják. Azon-nali hatállyal felmondott, és elment Regensburgba. Louis van Beethoven számára elérkezett az alkalom és ő szíves-örömet el is fogadta az ajánla-tot, hogy szinte ugyanolyan összegért – mindössze harminc százalékkal lett magasabb a fizetése – egyszerre énekes és zenekarvezető is legyen. De az új döntéshozók túlságosan leegyszerűsítő és rövidlátó módon gondolkod-tak, amikor azt hitték, hogy egy fizetésért két funkciót is betölthetnek. Ráadásul azzal a vastörvénnyel sem számoltak, hogy egy zenekari hege-dűs, aki koncertmester lesz, a kollégák szemében mindig is zenekari zenész marad, mint ahogy a koncertmesterből lett karmestert sem tekintik igazi karmesternek. Ugyanez vonatkozik a kóristára is, akinél egy ekkora ugrás a számléltrán szinte már salto mortalénak számít. Pedig Louis van Beetho-ven megtett minden tőle telhetőt. Mivel nem támaszkodhatott a természet adta tehetség biztosította tekintélyre, visszanyúlt az erényekhez, amelyeket egy középosztálybeli gyermek odahaza elsajátít – ezek pedig a szorgalom, a fegyelem és a szervezőkészség. De ez egyértelműen kevésnek bizonyult. Egyes beszámolók szerint van Beethoven harcolt a zenészek és a kórustagok érdekeiért, mégis állandósultak közöttük a súrlódások, és még a választó-fejedelem közbelépésére is szükség volt, mert gyakran megkérdőjelezték a karnagy tekintélyét.

Louis van Beethovent új státusza nem gátolta abban, hogy folytassa korábban elkezdett tevékenységét, a borkereskedelmet. Elsősorban holland ügyfeleknek szállított, és tekintélyes raktárkészlettel rendelkezett, aminek következtében maga is egyre többet fogyasztott, és idővel az alkohol elkez-dett végzetes hatást gyakorolni a családra. Az első áldozat a saját felesége volt, akit élete végén egy apácák vezetete bolondokházába zártak. Később az egyetlen fiút ugyancsak alkoholizmusa miatt fosztották meg szülői joga-itól. És amikor az unoka, a zeneszerző Ludwig van Beethoven 1827-ben meghalt, a mája teljesen szét volt roncsolódva. Nem tudni, hogy Louis van Beethoven mekkora jövedelemre tett szert a borkereskedelem révén. Azt

viszont tudjuk, hogy 1773-ban bekövetkezett halála után fia, Jean a rendezetlen adósságok visszafizetése – 1774-ben még bíróság elé is állították – és a gondatlanul vezetett követelések behajtása között egyensúlyozott. Végül pozitív lett a mérleg. Egy közelmúltban végzett kutatás kiderítette, hogy Jean van Beethoven tekintélyes összeget örökölt, így néhány évig viszonylagos jólétben élt. Tehát az a hagyományos kép, hogy Ludwig van Beethoven szegénységben nőtt fel, romantikus, és meghamisítja a valóságot.³

Mégis úgy tűnik, hogy a van Beethoveneket génjeik arra kárhoztatták, hogy ne tudjanak bánni a pénzzel. Louis szüleit 1732-ben illegális kereskedelem vádjával állították először bíróság elé. Ezt követően egyre jobban belegabalyodtak a kölcsönök, jelzáloghitelek és váltók szótte uzsorahálóba, és végül 1740-ben csődbe mentek. Az elmarasztaló ítéletet távollétükben hirdették ki, ők addigra 1739-ben Mechelenből már Klevébe menekültek, majd Bonnban telepedtek le, és 1749-ben mindketten ott is haltak meg.

Később is felbukkannak még hihetlenebbnél hihetlenebb történetek a van Beethovenek kreatív üzleti vállalkozásairól, és arról, hogy milyen ügyesen lavíroztak a lehetséges és a megengedett határán. A leglátványosabb mélypontot a 19. század végén egy bizonyos Ludwig van Beethoven üzleti pályafutása jelentette. Az unokaöcs Karl egyetlen fiát, tehát a híres zeneszerző dédunokaöccsét 1872-ben nagy összegű család vádjával négy év börtönbüntetésre ítélték. Amerikába szökött, ahol először a vasúti iparban kereste a kenyerét, majd New Yorkban, Chicagóban és Philadelphiában hordárokat közvetített ki, végül pedig vagyonokat keresett egy eredeti ötlettel: a chicagói világkiállításon nyugdíjasok és testi fogyatékosok részére tolokocsis szolgálatot működtetett. A van Beethovenek sohasem adták fel, erős öntudat és büszkeség munkált bennük. A New York-i Negyedik sugárúton lévő irodája fölé Ludwig van Beethoven a következő cégért függesztette: „New York Commissionaire Company – Louis von Hoven, Managing Director” (New York-i Hordárvállalat – Louis von Hoven vezérigazgató). De aztán mégis visszatért Európába – feltehetőleg Párizsba, de lehet, hogy Brüsszelbe is –, és koldusbotra jutva, valamikor a 20. század elején halt meg. Egyetlen fia, Karl Julius van Beethoven még nála is tragikusabb körülmények között vett búcsút e földi világtól, mert 1917-ben egy bécsi katonai kórházban érte a vég. Mivel ő volt a család utolsó – nőtlen és gyermektelen sarja –, a mecheleni van Beethoven dinasztia dicstelen véget ért.

Rendes körülmények között a nagyszülőkre nem hárulnak nevelési feladatok, ezért a gyermekek jobban szeretik őket, mint a szüleiket. Ez Beethovenre is érvényes volt, aki határtalan csodálatot és szeretetet érzett

a nagyapja iránt, noha alig ismerte őt – amikor Louis van Beethoven 1773 karácsony estéjén meghalt, Beethoven még alig volt hároméves. Az unoka idealizált emlékeket őrzött a nagyapáról, és hivatalos portréját egész életén át minden költözködéskor ereklyeként vitte magával. Hosszú időn át az volt minden vágya, hogy egyszer nagyapja nyomdokaiba lépve zenekarvezető lehessen, mégpedig, ha lehet, Bonnban, vagy legalább valamelyik tekintélyesebb udvarnál. A sors másképp akarta, de attól még igaz marad, hogy Beethoven számára a nagyapa virtuális jelenléte egyszerre volt mérce és kaloda.